

DÜĞÜN KELİMESİ VE KÜLTÜRÜMÜZDEKİ YERİ ÜZERİNE

Ali YAKICI

Sosyal hayatımızı büyük ölçüde etkileyen geleneklerden biri düğündür. Düğün, insanın geçiş dönemi kabul edilen evlilik hareketinin getirdiği önemli bir geleneğin adıdır.

Sosyal âdetlerimiz arasında düğünler önemli bir yer kaplamaktadır. Buna, sonradan düğün olarak benimsenen sünnet eğlencelerini de ilave ederek kapladığı alanın daha da genişlediğini görürüz.

Gelenek ve göreneklerimiz içerisinde böylesine büyük yer işgal eden ve önemli bulunan «düğün» nedir, nereden gelmektedir? Bu konuda çeşitli görüşler bulunmaktadır.

Düğün denince akla ilk olarak evliliğin getirdiği eğlencelerin ve törenerin geldiğini belirtmiştik. Şemseddin Sami ve Ahmed Vefik Paşa «düğün» kelimesinin «toy günü» ya da «tü günü»nden bozma olduğunu ileri sürmektedirler. Buna açıklık getirmek ve «düğün»le ilgili kurmak için de şöyle bir açıklama yapmaktadırlar: «Düğün günü herkesin doya doya yiyip içmesinden dolayı «toy günü», Türklerin o günde evlerini kuş tüyüyle süslemelerinden dolayı da «tüy günü»dür.»

Düğün için yapılan bu açıklamaların mantıklı olmakla birlikte yeterli olmadığı görüşü hakimdir. Konuya daha yakın kabul edilen bir başka açıklama ise şu şekildedir:

«Düğün kelimesi düğmek masdarından gelmektedir. Düğmek, bağlamak, düğümlemek demektir. Düğün, Çağatayca ve Uygurca düğüm anlamında kullanılmıştır. Anadolu ağzlarında ise bugün bile yaşanan m/n değişmesinin «düğüm» kelimesinin «düğün» olarak kabul görmesinde ve yay-

gınlaşmasında etkili olduğu görüşü yaygındır. Ayrıca bundan dokuzyüz yıl önce yazılmış olan Divânü Lügati't-Türk'de «tüğün» kelimesi bağlama anlamına gelen «akd»e karşılık gösterilmiştir. Divanü Lügati't-Türk'ten daha önce yazıldığı sanılan bir Kur'an tercümesinde «Felak» suresindeki «akd» kelimesi «tüğünler» şeklinde Türkçeye çevrilmiştir. Bir nesneyi el ile bağlamaya «akd» denildiği gibi dil ile bir işi bağlamaya da «akd» denilmektedir. Meselâ, düğünle ilgili olan bir «akd-i nikâh» deyimi vardır ki yüzyıllarca Türk insanı tarafından kullanılmış, günümüzde de zaman zaman karşımıza çıkmaktadır.

Günümüzde «akd» yerine «bağlamak» kelimesinin kullanıldığı görülmektedir. Bir alış veriş yahut bir evlenme işinde söz kesildikten sonra «filanın kızı filanın oğluna bağlanmış» denir. Burada söz kesilmiş, «verdim-aldım» akdi yapılmış, kısacası iş tatlıya bağlanmıştır.

Eskiden «akd, düğüm, düğün» manasına, yani iki tarafın birbirine söz vermesi, bağlanması anlamına gelen düğünün, eğlenceli, çalgılı, yemekli toplantılara karşılık olarak kullanılmaya başlaması sonradandır.

Söz «düğüm»den açılmışken, konuyla yakından ilgili bir batıl inançtan da bahsetmenin yerinde olacağı kanaatindeyim:

Düğünün «düğmek» mastarından ortaya çıktığı görüşünü kuvvetlendirici bir durum, nikahla ilgili bir inançta, büyü olayında da karşımıza çıkmaktadır.

İnanışa göre, eğer nikah kıyılırken, yani kızla erkek birbirine bağlanırken orada bulunanlardan biri eli-

ne bir ip ya da bir mendil alıp da bağlar veya düğümlerse çok tehlikelidir. Çünkü, erkeğin bağlanmasından, erkeklik duygusunun yok olmasından korkulur. Hatta nikah töreninde bulunanlardan bu tehlikeyi unutmamış, bir eliyle diğer elinin bileğini tutmuş olan biri bulunursa, büyüye, bağlanmaya inanmış olan diğer insanlar onu ikaz eder, ellerini birbirinden ayırmasını sağlarlardı.

Günümüz Anadolu düğünlerinde yaşanan bir çok motif eski Türk kültürünün izlerini taşımaktadır.

Aslında evlilikle ilgili törenlere şaman ve baksıların katılması yok denecek kadar azdır, denilmektedir. Kız kaçırma ile evlenme âdeti muhafaza edilen Yakut boylarında kız kaçırmaya gidecek olan gençler, şaman tarafından bir âyin yapıldıktan sonra yola çıkarlardı. Bu tören şöyle yapılırdı :

Kız kaçırmaya gidecek gençler bir araya toplanır ve atlarını hazır halde bulundurlardı. Şaman, direklere bağlı atların yanına kızız dolu bir tulumla gelir ve bundan bir avuç kızız alarak atların çevresine saçardı. Kırk kötü ruhun isimlerini söyleyerek bunlara karşı gençleri koruması için «ıtık» denilen tanrılarına yalvarırlardı. Âyinden sonra gençler atlarına binip kaçırılacak kızın kabilesine doğru yol alırlardı. Yakut Türklerinin bu âdetlerini çok eski devirlerde, savaş ve baskınla kız kaçırma devrinin hatıralarına bağlamak mümkündür.

Bunun dışındaki Türk boylarında gerçek anlamıyla baskın yapılarak «kız kaçırma» seyrek olaylardandır. Eski devirlerin bu âdeti ancak düğünlerde görülen bazı âdetlerde izini sürdürmektedir.

Altaylılarda kız kaçırma kızın rızasıyla, hatta baba ve annesinin tasviyle olurdu. Kız, evliliğe rızası olduğunu belirtmek için yüzük veya mendil benzeri bir şey vermekteydi ki, bu günümüzdeki anlamıyla nişan yüzüğü olarak kabul edilirdi.

Kız kaçırıldıktan sonra damadın arkadaşları çalı çırpıdan bir otağ yaparlardı. Bu otağın kapısı olmazdı. Gelin ile güvey bu otağa üç gün kapanırlardı. Bunlar ateşlerini çakmak taşıyla kendileri yakardı. Dışardan ateş ve kibrit verilmezdi.

Kırgız - Kazaklarda düğün âdetlerinde görülen Şakanizm gelenekleri, gelinin kayın babasının evinde yanan ocaktaki ateşe yağ atıp secd etmesi şeklinde devam etmektedir. Başkurtlarda ise bu âdet hocalar tarafından kaldırılmıştır. Başkurtlarda gelinler kayınbabanın içtiği pınar, ırmak ve göl sularına gümüş paralar saçı yaparak «selam» verirlerdi. Bu tören bir ihtiyar kadının rehberliği altında yapılırdı. Buna «su gösterme» töreni denilirdi.

Şamanist ve Müslüman Türklerin evlenme törenlerinde müşterek olan Şamanizm unsuru, gelinin geldiği gün başına saçı saçmaktır. Bu saçı, yukarıda belirttiğimiz gibi her devirde topluluğun sahibi bulunduğu en önemli mahsullerden meydana gelir. Avcılık devrinde avın kanı, yağı ve eti; çobanlık devrinde süt, kızım ve hayvanların yağı ve eti; çiftçilik devrinde darı, buğday gibi muhtelif maddeler ile meyveler saçı olarak kullanılmıştır.

Saçı, yabancı soya mensup olan bir kızı, kocasının ataları ve koruyucu ruhları tarafından kabul edilmesi için yapılan kurban ayinini bir kalıtsızdır.

Gelinler için birçok şey tabu sayılır. Kocasının ve onun soyuna mensup erkeklerin adını söylemek, büyük baba çadırının ocağından yukarıya geçmek, muayyen bir zaman içinde kayın baba ve kayın biraderleriyle, hatta ihtiyar kadınlarla konuşmak yasak sayılmaktadır. Bu âdetlerin kaynağı nasıl açıklanırsa açıklansın, muhakkak ki çok eski şaman-ı inançlarla ilgilidir.

Ayrıca Köprülü, edebiyat tarihinde şaman düğünlerinde çok rastlanan 'çök - kalk' motifinden bahseder. Çök - Kalk, gelini baba evinden alan düğün alayının oğlan evine gelirken yaptık-

ları harekettir. Bu hareket şöyle cereyan eder: Gelin kızı evinden alan topluluk önde şaman, şamanın hemen arkasında kopuzcular ve davul benzeri çalgıcılar olmak üzere yürümektedir. Bu arada şaman, kopuz eşliğinde gelin ve damadın mutluluğu için koşuklar okumaktadır. Koşukların asıl dörtlükleri söylenirken yürünmekte ve düğün alayı da söylenen bu besteli manzumelere iştirak etmektedirler. Nakarat kı-sımlarında ise; Şaman topluluğuna dönerek 'çök' demekte, topluluk topluca bu emre uymakta ve türkünün nakaratını ayakları üzerinde çömelmiş bir şekilde dinlemektedirler. Nakaratın bitiminden hemen sonra şaman süratle ayağa kalkmakta ve bu arada düğün alayına kalk emrini vermektedir. Bu emre anında tepki gösteren topluluk sert bir şekilde ayağa kalkmakta, bu arada davul ve diğer çalgılar çok gürültülü sesler çıkarmaktadır. Bunun, yeni evlilere zararı dokunabilecek, onların mutluluğunu bozabilecek kötü ruhların korkutulması gelin ve damadın bulunduğu yerden uzaklaştırılması amacını taşıdığı sanılmaktadır.

Aynı motife ben, Konya'nın ova köylerinden Göçü Köyü'nde rastladım. 1973 yılında katıldığım bir düğünde 'çök-kalk' motifini yaşadım. Ama o günlerde bir lise öğrencisinin değil motifleri, şamanizmi, hatta düğünün sosyal hayattaki önemini bile takdir etmesi veya böyle bir düşünce içinde bulunması uzak bir ihtimaldir. Yıllar sonra Köprülü'yü okurken hemen o günler ve göçü'de katıldığım o düğünde yaşanan 'çök-kalk' motifi bir sinema şeridi gibi hatıralarımda canlandı, gözlerimin önüne geldi. Köprülü'nün şamanızden verdiği örnekle, benim içinde bulunduğum ve yakından temasa imkanı bulduğum motif, hareket olarak aynıydı. Yani, saz, ud, davul, zurna eşliğinde söylenen türkünün (bu genellikle Konya türküsü olmaktadır.) asıl dörtlüklerinde yürünmekte, naka-

rat bölümünde 'çök' komutuyla ayaklar üzerine oturulmakta, bu arada davul susmaktadır. Nakaratın tibimiyle 'zaman başı' ve orada şamanı fonksiyona sahip olan kişi hızla ayağa kalkmakta ve bu arada 'kalk' diye bağır-maktadır. Bu komuta uyan düğün alayı topluca kalkmaktadır. Bu kalkış anında davul zurna çalmakta; birçok kişi tarafından silah atışı yapılmaktadır. Aynı olayın ay tutulmasında da yaşadığını gözönüne getirirsek, şamanizmle bağlantı kurmak daha kolay olur sanırım.

Yalnız burada, düğün alayı gelin götürmemekte, Zamak'tan düğün evine yemek için gitmektedir. Birçok Türk düğününde ollayan veya değişik biçimlerde görülen 'zamak', kına gecesinde ve kız evinin 'kına'sına karşılık oğlan evi tarafından yapılmaktadır. Kınada kişiler kadın, zamakta erkektir. Her ikisinde de eğlence sözkonusudur. Kına gecesi gelinlik kıza kına ermesiyle sona ermesine rağmen, damadın gönlünü hoş etmek ve evlilik heyecanına ortak olmak amacıyla yapılan zamak ise sabaha kadar devam etmektedir. Sabaha kadar içki içen, saz, cura, ud eşliğinde oynayan eğlenenen zamakçılar, sabah güneşin üç adam boyu yükselmesiyle birlikte kapalı bir çardak, ağıl, garaj veya büyük bir anbarın tefsiriyle meydana gelmiş olan zamak damını terketmekte ve 'çök-kalk' yaparak düğün evine doğru yürümektedir. Bu yürüyüşte yaşları 15-40 arasında değişen bütün 'delikanlılar' yer alabilmektedir. Zamakçıların sabahın erken saatlerinde yola çıkmaları, biraz da düğün sofrasında kendilerini bekleyen özel düğün çorbası, kızarmış kuzu eti, kol ekşili bamya, pilav, zerde ve hoşaf içindir.

Görüldüğü gibi Orta-Asya şaman kültüründen izler taşıyan düğünler, günümüzde de sosyal hayatın ve kültürünün içindeki önemini korumakta, sosyal dayanışmayı sağlamanın yanı

sıra şiirin, romanın, hikâyenin, tiyat-
ronun, operanın, sinemanın işlediği
önemli konulardan olma özelliğini de
devam ettirmektedir.

1. Abdulkadir Erdoğan, «Konya'da Dü-
ğünler». 10 Haziran 1937, s. 617-626.
2. Abdulkadir İNAN, Tarihte ve Bu-
gün Şamanizm, 3. Baskı, İstanbul
1986, 240 s.
3. Abdulkadir İNAN, Makaleler ve İnce-
lemeler, Ankara 1987, 720 s.
4. Hamit Zübeyr KOŞAY, Makaleler
ve İncelemeler, Ankara 1974, 388 s.

5. M. Fuad KÖPRÜLÜ, Türk Edebiya-
tı Tarihi (2. Baskı), İstanbul 1980,
440 s.
6. Bahaeddin ÖGEL, «Türklerde Kalın
ve Başlık», II. Milletlerarası Türk
Folklor Kongresi Bildirileri, Ankara
1982, s. 383-396.
7. Sedat Veyis ÖRNEK, Türk Halkbi-
limi, Ankara 1977.
8. Türk Dil Kurumu, Yeni Tarama
Sözlüğü, Ankara 1983, 478 s.
9. Ali YAKICI, Turkish Customs and
Traditions, Ankara 1988, 48 s.